

**A SZLOVÁKIAI MAGYAR NYELV LEXIKAI VARIÁNSAINAK
SZEREPE A KOMMUNIKÁCIÓBAN¹
THE ROLE OF THE LEXICAL VARIETIES OF HUNGARIAN IN
SLOVAKIA IN COMMUNICATION**

LŐRINCZ GÁBOR*

A verbális kommunikáció sikerének egyik alapfeltétele a közös kód használata. Ha a kommunikációs partnerek kódhasználata között különbségek vannak, akkor a kommunikáció veszíthet hatékonyságából. Ha a különböző nyelvváltozatokra egy-egy eltérő kódrendszer elemeinek halmazaként tekintünk, akkor ezek használata is zavart okozhat a kommunikációban. Itt természetesen nem elsősorban a kölcsönös megértés hiányáról van szó, hanem a kommunikációs folyamatnak a beszédpartnerekben kiváltott érzelmi funkciójáról, azaz egymás negatív vagy pozitív megítéléséről. A kommunikációs folyamat kimenetelének szempontjából tehát egyáltalán nem mindegy, hogy a kommunikáló felek milyen nyelvi elemeket használnak, hiszen ezen múlhat a kommunikációs folyamat sikere vagy sikeretelensége.

Kulcsszavak: variativitás, variabilitás, kommunikációs funkció, szlovákiai magyar nyelvváltozatok

The success of the verbal communication is based on the code that the sender and receiver are using. If they used different codes the communication between them would be less effective. If we regarded different language varieties as a part of a different code system it would also cause problems in communication. In this case the problem is not the lack of mutual understanding but the positive or negative adjudicate of the other person. Communication can be ineffective or it can fail when the sender and the receiver aren't using the same code while sharing information.

Key words: variability, communication function, linguistic varieties of Hungarian in Slovakia, sociolinguistics studies

Bevezetés

Dolgozatomban a különböző szlovákiai magyar nyelvváltozatok azon elemeinek a kommunikációs folyamatban betöltött szerepével foglalkozom, amelyek nagyfokú alaki hasonlóságot mutatnak, denotatív és grammatikai jelentéseikben teljesen azonosak, de pragmatikai jelentéseikben (azaz a kommunikációs folyamatban betöltött funkciójukban) különböznek egymástól. Az ilyen nyelvi elemeket variánsoknak nevezzük: *kapsz – kapol*, *internátus – internát*, *öt – itet* (vö. Lőrincz 2009: 96). A variánsok ismerete azért fontos,

---

¹ A 2012. augusztus 30-án Szegeden rendezett 17. Élőnyelvi Konferencián elhangzott, *Nyelvjárási és regionális köznyelvi stilisztikai variánsok használata a szlovákiai magyar beszélt nyelvváltozatban* című előadás módosított és szerkesztett változata.

* LŐRINCZ GÁBOR

Selye János Egyetem, Tanárképző Kar,
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
945 01 Komárno, Bratislavská cesta 2332
kiscsakany@gmail.com

mert használatuk fejleszti az anyanyelvi, a szociális, a kulturális, valamint a kommunikatív kompetenciát (vö. Lőrincz 2011: 131), azaz kiválasztásuk megfelelő módja fokozhatja a kommunikációs folyamat effektivitását. A különböző nyelvváltozatok variánsainak kommunikációs értékét egy kérdőíves felmérés eredményeinek tükrében vizsgálom.

Ha a különböző nyelvváltozatok elemeinek kommunikációs folyamatban betöltött szerepét vizsgáljuk, akkor fel kell tennünk a kérdést: létezik-e olyan szlovákiai magyar nyelvváltozat, amelyben más nyelvváltozatok elemei nagy gyakorisággal előfordulnak? A válasz igen, a keresett nyelvváltozat pedig a szlovákiai magyar beszélt nyelvváltozat. A szlovákiai magyar beszélt nyelvváltozat főleg a nyelvjárási háttérrel nem rendelkező vagy azt elhagyó beszélőkre jellemző. Ebben a nyelvváltozatban nagyon sok a kontaktusjelenség, a szlovák eredetű szó. A szlovákiai magyar beszélt nyelvváltozat a magyarországinál több nyelvjárási elemet tartalmaz, a nyelvi konzervativizmusnak köszönhetően pedig bizonyos, hogy a magyarországi sztenderdben megtalálható neologizmusok hiányoznak belőle. A nyelvjárásoktól koiné jellege (viszonylagos regionális tagolatlansága), a szlovákiai magyar sztendertől pedig bizonyos nem sztenderd nyelvi elemek megléte különbözteti meg (vö. Lanstyák 2000: 156). A beszélt nyelv tehát tipikusan közveleges, azaz benne nagy számban fordulnak elő más nyelvváltozatok/nyelv elemei. (vö. Lanstyák 2009: 19). A közvelegesség következtében egy közösség vagy akár egy adott beszélő nyelvhasználatban is egymás mellett él(het)nek és variálód(hat)nak például a *máno*, *mána*, *málno* és a *málna* alakok (vö. Lanstyák 1996/1998: 14), amelyek kommunikációs értéke nagyban eltér egymástól. A szlovákiai magyar beszélt nyelvváltozat tehát egy kevert kódrendszer, amelyben több nyelvi kód elemei keverednek egymással.

1. Elméleti alapvetés

Kiindulásként tisztázni szeretném a variativitás és a variabilitás fogalmak közötti különbséget, mivel a szakirodalomban sokszor egymás szinonimáiként szerepelnek. A variabilitás változékonyságot, a nyelvi elemek egy alapvető nyelvi minőség határain belül való variálhatóságát jelenti. A variabilitást a szakirodalomban váltakozó realizációnak is nevezik, ami egymással szoros kapcsolatban álló nyelvi változatokat eredményez (vö. Borbély-Vargha 2010: 455). A variativitás ezzel szemben az egyes variánsok szinkrón nyelvi síkon való létezésének és működésének módja (vö. Lőrincz 2009: 96). Károly Sándor a variánsokat alakváltozatoknak nevezi (vö. Károly 1970: 78). A variativitás az összes nyelvi szinten megfigyelhető, azaz elkülöníthetünk fonéma-, morféma-, lexéma-, szintaktikai és szövegvariánsokat is (vö. Lőrincz 2009: 110). Ha egy lexikai egységnek két alakváltozata van, akkor variánspárról, ha több, akkor variációs sorról beszélünk. Az egyes variáns párok és variációs sorok nyelvi változókat alkotnak. A nyelvi változó alternatív nyelvi lehetőségek – legalább kéttagú – együttese ugyanazon dolog, jelenség, funkció kifejezésére, azaz olyan nyelvi egység, amelynek azonosítható változatai vannak (vö. Wardhaugh 2002: 122).

A variánsokhoz kommunikációelméleti szempontból a stilisztikai variáció fogalmán keresztül közelíthetünk. Stilisztikai variáción azt értjük, amikor egyazon beszélő eltérő kommunikációs helyzetekben nem egyforma nyelvi elemek használatával beszél (vö. Kiss 2002: 61). A stilisztikai variáció következtében olyan változatok jönnek létre, amelyek közül a kommunikációs helyzet függvényében hol az egyik, hol a másik aktivizálódik. A stilisztikai változatok közti „választás nem esetleges, nem véletlenszerű, hanem bizonyos tényezők irányítják. Sosem szavak és kifejezések küzdenek egymással, hanem a beszélő válogat, vá-

laszt tudatosan vagy nem tudatosan a társadalmi és presztízsvizonyoknak megfelelően úgy, ahogy kommunikatív kompetenciája »előírja« a számára» (Kiss 2002: 61).

2. A felmérés

Az elméleti bevezető után lássuk a kérdőív kérdéseit, az adatközlők kiválasztásának módját, majd a felmérés eredményeit. Előre szeretném jelezni, hogy a minta nem tekinthető reprezentatívnak, ugyanis a belőle levonható következtetések nem egységesen érvényesek a teljes szlovákiai magyar felnőtt lakosságnak a variánsok kommunikációs folyamatban betöltött szerepével kapcsolatos véleményére. Ez azonban nem az adatközlők számának következménye, hanem azok kiválasztásának módjáié.

2.1. A kérdőív

A szóban forgó kérdőív nem csak a jelen dolgozat témájával kapcsolatos kérdéseket tartalmazott, így közülük nem az összeset, hanem csak az elsőt és harmadikat elemzem. (A kérdőív teljes anyaga a Mellékletben olvasható). Az első feladat kapcsán az adatközlőknek öt műveletet kellett elvégezniük harminc olyan variánspárral és variációs sorral, amelyek elemei között előfordultak nyelvjárási, köznyelvi és a szlovák nyelv hatására létrejött alakváltozatok is. Az adatközlőknek a következő műveleteket kellett elvégezniük:

1. Alá kellett húzniük az általuk ismert, de nem használt variánsokat.
2. Az általuk használt alakváltozatokat gyakorisági sorrend alapján kellett rendezniük.
3. Az általuk nem ismert változatokat be kellett karikázniük.
4. Az általuk a nyelvhasználatból kizorulóban lévőnek ítélt variánsok mellé felkiáltójelet kellett tenniük.
5. A kérdőíven nem szereplő, de általuk ismert további változato(kat)t fel kellett tüntetniük.

A harmadik feladat alapján arra szerettem volna választ kapni, hogy az adatközlők miért nem használják az általuk ismert összes variánst. Jelen dolgozatban azért ezekkel a feladatokkal foglalkozom, mert segítségükkel felmérhető, hogy az adatközlők hogyan viszonyulnak az egyes nyelvváltozatok variánsaihoz, közvetve pedig az is, hogy mi a véleményük az egyes nyelvváltozatok kommunikációs folyamatban betöltött szerepéről. A kérdések kapcsán két hipotézist is felállítottam:

H1. Az adatközlők a nyelvjárási alakokat és a kontaktusváltozatokat is ismerik, de saját bevallásuk szerint nem, vagy csak ritkán használják őket.

H2. Ennek oka, hogy ezeket a variánsokat „helytelennek”, „csúnyának”, azaz a kommunikációs folyamat szempontjából inadekvátnak tartják.

2.2. Az adatközlők

A kérdőíveket „értelmiségi” adatközlőkkel töltettem ki. Értelmiségieken jelen esetben a pedagógiai tanulmányokat folytató egyetemistákat és a már praktizáló pedagógusokat értem. Az egyetemista adatközlők száma 73, ebből 53 a nő, 20 a férfi. A gyakorló pedagógus adatközlők száma 27, ebből 19 a nő, 8 a férfi. Jelen dolgozatban tehát 100 kérdőív kerül kiértékelésre. Az egyetemisták kizárólag 20 és 30 év közöttiek. Vannak közöttük közép- és

kelet-szlovákiai adatközlők is, de kétharmaduk (51) nyugat-szlovákiai. A kiértékelésnél a közép- és kelet-szlovákiai adatközlőket egy csoportként kezeltem, mert egyrészt a kérdőívben szereplő nyelvjárási és regionális köznyelvi változatok főleg a nyugat-szlovákiai beszélt nyelvváltozatokat jellemzik, másrészt a nem nyugat-szlovákiai adatközlők száma a minta egészének tekintetében külön-külön elenyésző lenne (10 és 12).

A pedagógus adatközlők mindegyike nyugat-szlovákiai, ők viszont életkor szempontjából nem egységesek. Az életkor szerinti megoszlásnak a férfi pedagógusok esetében nincs jelentősége, ugyanis nyolcuk közül öten a 20–30 év közötti korcsoportba tartoznak. A maradék három férfiből ketten 30–40 év közöttiek, egy pedig 60 év feletti. Ha a felmérés összes férfi adatközlőjét (28) vesszük alapul, akkor is csupán hárman nem ugyanannak a korosztálynak a tagjai. Ez a megállapítás a női pedagógus adatközlők esetében már nem állja meg a helyét, annak ellenére, hogy közülük is öten a 20–30 év közti korosztályba tartoznak. Az ő esetükben három csoportot alakítottam ki: a 20–30 év közöttiekét, a 30–40 év közöttiekét és a 40–50 év közöttiekét (ide soroltam egy 50–60 év közti adatközlőt is, mivel életkor tekintetében ehhez a csoporthoz áll a legközelebb). A 72 női adatközlőből tehát 59-en egy korosztály tagjai.

2.3. Kutatási tapasztalatok

A kérdőív első kérdésének nyelvi változóit úgy állítottam össze, hogy azok megfeleljenek a szlovákiai magyar beszélt nyelv jellegzetességeinek. A feladat a kételemű variáns párokon kívül három-, négy- és ötelemű változósorokat is tartalmazott. Az egyes változókat a kiértékelésnél mindig a sztenderdben használatos változat alapján neveztem meg, tehát pl. a *motor* – *motorka* változót *motorka*-ként említtem. Az első feladattal kapcsolatosan három dologra voltam kíváncsi:

1. A változók mely változatairól gondolják úgy az adatközlők, hogy azok kiveszőben vannak a nyelvhasználatból.

2. A változó melyik variánsa a leggyakrabban használatos.

3. Melyek az egyes változók adatközlők által ismert, de nem használt változatai.

A válaszok kiértékelését mind az egyetemisták, mind a pedagógusok esetében a férfiakkal kezdem, ugyanis számuk a női adatközlőkhöz viszonyítva kevés.

2.3.1. A kiértékelés

Lássunk most néhány példát az első feladat változói közül a teljesség igénye nélkül. A feladatban csupán egy ötelemű változósor szerepelt: *öt* – *ötet* – *ötít* – *ütít* – *itet*. A változatok között találunk köznyelvi, regionális köznyelvi és nyelvjárási alakokat is, melyek közül a beszélt nyelvben mindegyik előfordul. Minden nyelvi változó változatai mellé oda lehetett írni további olyan változatokat is, amelyek a kérdőíven nem szerepeltek. Az *öt* változót egy adatközlő kiegészítette *üt* alakokkal, így ez a változó hateleműre módosult. Megjegyzem, hogy ez az adatközlő kelet-szlovákiai, így valószínűsítem, hogy az *üt* az *öt* diftongizálódott *ö^ut* alakja lehet. A húsz 20–30 év közötti férfi adatközlőből nyolcan vélték úgy, hogy az *öt* változó legalább egy változatát már csak kevesen használják, közülük hárman nem nyugat-szlovákiaiak. Négy adatközlő az *ötet*, kettő az *itet*, egy az *ötet* és az *itet*, egy pedig az *ötet*, az *itet*, az *ötít* és az *ütít* alakokat is megjelölte. Elmondható tehát, hogy mind a nyugat-szlovákiai, mind a nem nyugat-szlovákiai adatközlők úgy látják, hogy leginkább a

nyelvjárásias alakok szorulnak ki a nyelvhasználatból. A maradék tizenkét adatközlőből kilenc szerint egyik változat sincs elavulófélben, három adatközlő válasza pedig értékelhetetlen. Elmondható tehát, hogy a vizsgált csoportba tartozó adatközlők majdnem fele véli úgy, hogy az *öt* változó egyik változata sem szorul ki a nyelvhasználatból, ami a vizsgált nyelvi elem nagyfokú varianciáját bizonyítja a beszélt nyelvben. A leggyakrabban használt változat a kérdőívek elemzése alapján mind a nyugat-szlovákiai, mind a nem nyugat-szlovákiai adatközlők körében az *öt*. A legtöbb adatközlő ismeri, némelyikük pedig használja a többi változatot is. Meg szeretném jegyezni, hogy az adatközlők saját bevallásuk szerint nem minden esetben a köznyelvi alak az általuk elsődlegesen használt változat. Esetenként a nyelvjárásias alakok (pl. *itet*) megelőzik a köznyelvit.

A négyelemű variációs sorok közül egy ige stilisztikai variánsait vizsgálom meg. A *vigyázzál – vigyázzá – vigyázz – vigyá* változó alakváltozatai nem egyazon nyelvváltozat elemei. A *vigyázzál* és a *vigyázz* köznyelvi alakok, melyek közt pragmatikai jelentésbeli eltérés van. Közéjük ékelődik a regionális köznyelvi és a nyelvjárásias alak, a variációs sor tagjainak szabályos szóvégi redukcióját mutatva. A 20–30 év közötti férfi adatközlők közül öten nem ismerik valamelyik nem sztenderd változatot, egy adatközlő úgy gondolja, hogy van olyan változat, amelyik kezd kiszorulni a nyelvhasználatból. Mind a nyugat-szlovákiai, mind a nem nyugat-szlovákiai adatközlők körében a leggyakrabban a rövid köznyelvi alak használatos, de néhány adatközlő nyelvhasználatában itt sem ez a változat az elsődleges. Az adatközlők legtöbbször ismeri és használja is a változósor szinte összes változatát.

A háromelemű változósorok közül itt egy olyat említ meg, amelynek két tagja kontaktusváltozat, a harmadik pedig a magyarországi nyelvhasználatban is élő műveltség szó. Az *infarktus – infarkt – infart* alakok közül a 20–30 év közötti férfi adatközlők közül négyen nem ismerik az *infart* változatot. A többiek az összes variánsot ismerik, és a legtöbben használják is őket. Egyik adatközlő sem gondolja úgy, hogy bármelyik változat is archaizálódott volna. Érdekes viszont, hogy húszból tizenötön saját bevallásuk szerint valamelyik kontaktusváltozatot használják a leggyakrabban. Közülük nyolc nyugat-szlovákiai, hét nem nyugat-szlovákiai adatközlő. A leggyakrabban használt változat mind a nyugat-, mind a nem nyugat-szlovákiai adatközlők körében az *infarkt*.

A variáns párok közül több típust is kiemelek. Az elsőnél a változatok közül az egyik a sztenderdben használt műveltség szó, a másik ennek hiperkorrekt alakja. A túlhelyesbítéses alak mindig az adatközlők nyelvi bizonytalanságának következménye, és úgy jön létre, hogy a beszélők egy csoportja meg akarja haladni a legmagasabb státusú csoport presztízsmodelljét (vö. Labov 1975: 282). Az *evidencia* 'nyilvántartás' változat a sztenderd nyelvváltozatban is használatos, a beszélők mégis szlovakizmusként tekintenek rá, más hasonló kifejezések (pl. *injekció – injekcia*) analógiájára. Meg kell jegyezni, hogy bár a gyakrabban használatos variáns az *evidencia* (a nem nyugat-szlovákiai adatközlők körében azonos arányú az *evidencia* és az *evidenció* használata), a hiperkorrekt *evidenciót* is húszból nyolcan ítélték elsődlegesnek. Egy adatközlő nem ismeri az *evidenció* alakot.

A variáns párok másik csoportjába azok tartoznak, amelyek egyik változata a sztenderdben is él, a másik pedig alaki kölcsönszó. A *motor* változó esetében tizenhárom adatközlő tartja elsődlegesnek a köznyelvi alakot, hat a kontaktusváltozatot, egy válasz pedig értékelhetetlen. Egy adatközlő gondolja úgy, hogy a szóban forgó változó *motor* változata, egy másik pedig, hogy *motorka* változata van kiszorulóban a nyelvhasználatból.

Az első feladat kapcsán a 20–30 év közötti férfi adatközlők válaszaiból az derül ki, hogy leginkább a nyelvjárásias alakokat tartják kiveszőben lévőnek. Ez mind a nyugat-

mind a nem nyugat-szlovákiai adatközlőkre érvényes. A válaszok alapján az is elmondható, hogy a kontaktusváltozatok erősen tartják magukat a szlovákiai magyar nyelvhasználatban, egy esetben a sztenderd változatot is megelőzve. Ebben a korcsoportban a lakhely független változóként nem befolyásolja az egyes variánsok használatát. A kapott eredmények tükrében tehát mind az első, mind a második hipotézisem csak részben igazolódott.

Nézzük meg, hogy ugyanezek a változók milyen képet mutatnak a női adatközlők körében! A 20–30 év közötti női adatközlők száma 53. Az *öt* változó esetében közülük tizenkilenccen vélték úgy, hogy a változó legalább egy változatát már csak kevesen használják. A tizenkilencből öten nem nyugat-szlovákiaiak. Nyolcan az *itet*, négyen az *ötet*, hárman az *őtít*, ketten az *ütit*, egy az *őtít* és az *itet*, egy pedig az *őtít*, *ütit*, *itet* alakokról gondolja, hogy kizorulóban vannak a nyelvhasználatból. A leggyakrabban használt változat mind a nyugat-szlovákiai, mind a nem nyugat-szlovákiai adatközlők körében (a férfiakhoz hasonlóan) az *öt*, ám néhány esetben itt is előfordul, hogy valamelyik nyelvjárási alakot tartják elsődlegesnek. A nem nyugat-szlovákiai adatközlők nagy része nem ismeri a nyelvjárási alakok valamelyikét, és körükben a leginkább ismert, de nem használt változat az *ötet*. A nyugat-szlovákiai adatközlők körében leginkább ismertek, de nem használtak az *ötet* és az *itet* változatok.

A *vigyázz* változó esetében a 20–30 év közötti egyetemista nők közül hatan nem ismerik a változó összes tagját. A leggyakrabban használatos alak mind a nyugat-szlovákiai, mind a nem nyugat-szlovákiai adatközlők körében a *vigyázz*. Az ötvenhárom adatközlőből tizenketten gondolják úgy, hogy valamelyik változat kiveszőben van: heten a *vigyázzá*, hárman a *vigyá*, egy a *vigyázzál*, egy pedig a *vigyá* és a *vigyázzá* alakokat is elavulónak tartja. Az ismert, de nem vagy kevéssé használt alakok ebben az esetben is a nyelvjárási változatok. Négy adatközlő válasza értékelhetetlenek.

Az *infarktus* változó esetében az adatközlők közül csupán egy nem ismerte a változósor összes tagját. A nyugat-szlovákiai adatközlők által leggyakrabban használt változat az *infarkt*, mögötte alig marad el az *infart*, ami a nem nyugat-szlovákiai adatközlők esetében megelőzi az *infarkt* változatot. Az utolsó helyen az *infarktus* alak áll. Ebben az esetben is látható, hogy a szlovákiai magyar nyelvhasználatban a kontaktusváltozatok használati aránya nagyon magas. Az adatközlők közül négyen gondolják úgy, hogy az *infarktus*, hárman, hogy az *infarkt*, ketten pedig, hogy az *infart* alak van kiveszőben. Hat válasz ebben az esetben is értékelhetetlen volt.

Az *evidencia* változó esetében a leggyakrabban használatos alak mind a nyugat-szlovákiai, mind a nem nyugat-szlovákiai adatközlők körében az *evidencia*, két adatközlő nem is ismeri az *evidenció* változatot. Ketten gondolják úgy, hogy az *evidenció* alak kizorulóban van a nyelvhasználatból. Tíz adatközlő válasza értékelhetetlen volt.

Az utolsó vizsgált változó a *motor*. Az adatközlők közül ketten nem ismerik a *motorka* alakot, a leggyakrabban használatos alak a nyugat-szlovákiai adatközlők körében a *motor*, a nem nyugat-szlovákiai adatközlők körében pedig a *motorka*. A *motorka* változatról nyolcan gondolják úgy, hogy eltűnőben van a nyelvhasználatból. Az adatközlők válasza közül hat értékelhetetlen volt.

A 20–30 év közötti női adatközlők válasza alapján elmondható (az ugyanilyen korú férfi adatközlőkhöz hasonlóan), hogy főleg a nyelvjárási alakokat tartják kevesek által használatosnak (amelyeket ők maguk is ismernek, de nem használnak), és a három kontaktusváltozóból egyik esetében náluk is valamelyik kontaktusváltozat használata az elsődleges. Ha külön-külön értékeljük a nyugat- és nem nyugat-szlovákiai egyetemista nők válaszait,

akkor a nem nyugat-szlovákiai adatközlők nyelvhasználatában nem egy, hanem két esetben is nagyobb a nem sztenderd kontaktusváltozat használati gyakorisága a sztenderd változaténál. Ebben az esetben is elmondható (a férfi adatközlőkhöz hasonlóan) tehát, hogy mind az első, mind a második hipotézisem csak részben igazolódott.

A továbbiakban lássuk a 27 gyakorló pedagógus adatközlő kérdőíveit! A férfi pedagógusoknál az *öt* változó esetében a leggyakrabban használt változat az *öt*. Az adatközlők nem minden esetben ismerik a változó összes tagját. Négyen gondolják úgy, hogy valamelyik változat már csak kevesek által használatos: három adatközlő az *ütit*, egy pedig az *itet* alakról tartja úgy, hogy kiveszöben van a nyelvhasználatból. Az adatközlők saját bevallásuk szerint a nyelvjárási alakokat ismerik ugyan, azokat azonban nem használják.

A *vigyázz* változó esetében a rövid köznyelvi változat a leggyakrabban használatos. Az adatközlők az összes változatot ismerik, és úgy gondolják, hogy egyik sincs kihalófélben. Saját bevallásuk szerint nem csak a nyelvjárási és regionális köznyelvi alakokat ismerik, de nem használják, hanem a hosszabb köznyelvi (*vigyázzál*) alakot sem.

A férfi pedagógusok körében az *infarktus* változó *infarkt* változata a leggyakrabban használatos, ami a fentiekben már elhangzottakat erősíti, tudniillik, hogy a kontaktusváltozatok erősen tartják magukat a szlovákiai magyar beszélt nyelvváltozatban. Három adatközlő nem ismeri az *infart* alakot, egy pedig úgy gondolja, hogy ez a variáns már kevesek által használatos.

Az *evidencia* változó mindkét változata szinte ugyanolyan gyakran használatos, azaz az adatközlők fele a hiperkorrekt alakot ismeri, de nem használja, másik fele pedig a sztenderdben használatos variáns alakot. Egy adatközlő ismeri mindkét változatot, de egyiket sem használja, egy pedig nem ismeri az *evidencia* változatot. Egy adatközlő véli úgy, hogy az *evidenció* alak kiveszöben van a nyelvhasználatból.

A *motor* változó esetében a *motor* alak a leggyakrabban használatos, de az összes adatközlő ismeri a másik (motorka) változatot is. Mindegyikük úgy gondolja, hogy mindkét változat szerves része a szlovákiai magyar beszélt nyelvnek.

A férfi pedagógus adatközlőkről is elmondható, hogy (igaz, csak az egyik változó esetében) a nyelvjárási alakokat érzik kevésbé használatosnak, ők maguk sem használják azokat. A három kontaktusváltozó közül egy esetében a kontaktusváltozat használati gyakorisága nagyobb a köznyelvi változaténál (*infarkt*), egy másikban pedig vele azonos arányban használatos (*evidencia* – *evidenció*). Az egyetemista adatközlőkhöz (mind női, mind férfi) hasonlóan hipotéziseim ebben az esetben is csak részben igazolódtak.

A női pedagógus adatközlők életkoruk alapján 3 csoportba oszthatók: a 20–30 év közöttiek hatan, a 30–40 év közöttiek öten, a 40–50 év közöttiek nyolcan vannak (egy adatközlő 50–60 év közötti, mivel azonban korban ehhez a csoporthoz van legközelebb, ide soroltam).

Lássuk az *öt* változóval kapcsolatos válaszokat! Ennek a változónak az esetében a 20–30 év közötti női pedagógus adatközlők nem ismerik a szóban forgó változó mindegyik változatát. A nyelvjárási alakokat többnyire ismerik, de nem használják, és ezeket tartják kiveszöben lévőnek is. Egyikük az *ütit*, másikuk az *ötít* és *itet*, harmadikuk pedig az *ötít*, *ütit* és *itet* változatokról gondolja úgy, hogy kezdenek kiveszni a nyelvhasználatból. A változó ezen adatközlők esetében is hateleműre bővült, ugyanis az egyikük feltüntette az *ütet* változatot is.

A 30–40 év közötti női pedagógus adatközlők körében is a leggyakrabban használt változat az *öt*, és az adatközlők némelyike (a férfiakhoz hasonlóan) nem ismeri az összes változatot. A nyelvjárási alakok ismertek, de kevésbé használatosak, és közülük kerülnek ki

az adatközlők által kiveszőben lévőnek ítélt változatok is. Egy adatközlő véli úgy, hogy az *itet*, egy hogy az *ütit*, egy pedig, hogy az *ötet* és az *itet* alakok is kiveszőben vannak a nyelvhasználatból.

A 40–50 év közötti adatközlők is az *öt* változatot használják a leggyakrabban, és ők sem ismerik az adott változó összes változatát. A nyelvjárási alakok körükben is ismertek, de nem használatosak. Az adatközlők közül egy gondolja úgy, hogy az *ütit*, egy pedig, hogy az *ötit*, *ütit* és az *itet* változatok is kiszorulnak a nyelvhasználatból. Két adatközlő válasza értékelhetetlenek. Látható, hogy a női pedagógus adatközlők válaszaik életkortól függetlenül hasonlóak.

A *vigyázz* változó leggyakrabban használt változata a 20–30 év közötti női pedagógusok körében a *vigyázz*, de négy adatközlő gyakran használja a *vigyázzál* és a *vigyázzá* változatokat is, amelyeket a többiek is ismernek, de saját bevallásuk szerint nem használnak. A vizsgált változó egyetlen változatáról sem gondolják az adatközlők, hogy kevesen használnák azt.

A 30–40 év közötti adatközlők is a *vigyázz* alakot használják leggyakrabban, annak ellenére, hogy a többit is ismerik. Ez a korosztály is úgy gondolja, hogy mind a négy változat gyakori a nyelvhasználatban.

Az 50–60 év közötti női pedagógusok körében is a *vigyázz* alak a leggyakrabban használt, a második helyen pedig ennek hosszabb alakja áll. Egy adatközlő nem ismeri a *vigyá* változatot, egy pedig úgy gondolja, hogy a *vigyá* és *vigyázzá* alakokat már kevesen használják. Két adatközlő válasza értékelhetetlen volt. A válaszok ebben az esetben is életkortól függetlenül nagyfokú hasonlóságot mutatnak.

Az *infarktus* változó esetében a 20–30 év közötti női pedagógusok közül hárman az *infart*, hárman pedig az *infarkt* változatot használják a leggyakrabban. A többi változattal vagy ritkábban élnek, vagy ismerik, de nem használják őket. Egyik alakról sem gondolják, hogy kiszorulna a nyelvhasználatból.

A 30–40 közötti adatközlők körében az *infarkt* a leggyakrabban használt változat, a többi is ismert, de nem használatos. Ez a csoport is úgy véli, hogy a változó mindhárom változata gyakran használatos a beszélt nyelvben.

A 40–50 közötti adatközlők is ismerik a változó összes változatát, de leggyakrabban az *infarktus* alakot használják. Egy adatközlő véli úgy, hogy az *infarktus* változat kiveszőben van a nyelvhasználatból. Két adatközlő válasza ebben az esetben is értékelhetetlen. Látható, hogy ennek a változónak az esetében már mutatkozik eltérés az egyes korcsoportok között.

Az utolsó előtti vizsgált változó az *evidencia*, melynek esetében a 20–30 év közötti női pedagógusok körében az *evidenció* változat a leggyakrabban használt. Az adatközlők mind a két alakot ismerik, de csak az egyiket használják, egy valaki pedig ismeri mindkét változatot, de egyiket sem használja. Az ebbe a csoportba tartozó adatközlők szerint egyik változat sincs kiveszőben a nyelvhasználatból.

A 30–40 közötti adatközlők is az *evidenció* alakot használják a leggyakrabban, de az *evidencia* változatot is ismerik. Ők is úgy gondolják, hogy egyik változat sincs kiszorulóban a nyelvhasználatból. Egy adatközlő válasza értékelhetetlen.

A 40–50 közti adatközlők körében is az *evidenció* változat a leggyakrabban használt, bár a másik alak is ismert. Egy adatközlő gondolja úgy, hogy az *evidenció* változat kiveszőben van. Három adatközlő válasza értékelhetetlen. Ennek a változónak az esetében a három korcsoportban hasonló válaszok születtek, azaz az életkor nem befolyásolta nagyban a válaszadást.

Az utolsó változó esetében a 20–30 év közötti nők a *motor* változatot használják a leggyakrabban, de a *motorka* változat is gyakori. Egy adatközlő úgy véli, hogy a *motorka* alak kiszorulóban van a nyelvhasználatból.

A 30–40 év közötti nők is a *motor* változatot használják a leggyakrabban, de a másik alak is ismeretes a körükben. Egyikük sem gondolja, hogy a vizsgált változó bármelyik változata is kiszorulna a nyelvhasználatból.

A harmadik korcsoport tagjai is a *motor* változatot használják a leggyakrabban, bár egyikük úgy véli, hogy ez a változat kezd kiveszni a nyelvhasználatból. Az adatközlők zöme mind a két változatot ismeri, de csak az egyiket használja. Két adatközlő válasza értékelhetetlen. Amint látható, a válaszok ebben az esetben is korcsoporttól függetlenül nagyon hasonlóak.

A kapott adatok alapján elmondható, hogy a női pedagógus adatközlők is főleg a nyelvjárási alakokról vélik úgy, hogy kiveszőben vannak a nyelvhasználatból, és bár ismerik, nem használják azokat. A kontaktusváltozók esetében csak a *motor* változónál használatos a sztenderd változat, a többiben a kontaktusváltozó az elsődleges, bár a 40–50 közötti nők körében az *infarktus* változó *infarkt* alakja a leggyakrabban használt változat. Érdeemes lenne tehát a későbbiekben megvizsgálni azt is, hogyan függ össze a kontaktusváltozatok használata a független változókkal. Hipotéziseim ebben az esetben is csak részben igazolódtak.

A teljes mintát figyelembe véve az első feladattal kapcsolatban az adatközlők korától, nemétől és lakhelyétől függetlenül elmondható, hogy bár ismerik a nyelvjárási változatokat, azokat nem vagy csak ritkán használják, és úgy vélik, hogy kiveszőben vannak a nyelvhasználatból. Szintén a teljes minta viszonylatában kortól, nemtől és lakhelyétől függetlenül kijelenthető az is, hogy a kontaktusváltozók kapcsán nem minden esetben a sztenderd változat használata az elsődleges.

A továbbiakban a kérdőív harmadik feladatát értékelem, melynek során arra szerettem volna választ kapni, hogy miért nem használják az adatközlők az egyes változók általuk ismert összes változatát. Nyitott kérdésről lévén szó a válaszokat objektív szempontok alapján nehéz kategorizálni, mégis megpróbáltam azokat 3–4 csoportba besorolni. Az elemzést csupán részben végeztem az első feladathoz hasonló módon, mert bár az egyetemista adatközlőket lakhelyük alapján csoportosítottam, a női pedagógusokat (nagyon hasonló válaszaik miatt) életkoruk szerint nem.

A nyugat-szlovákiai egyetemista férfi adatközlők válaszait három csoportba soroltam, akik azért nem használják az első feladat általuk ismert összes variánsát, mert:

1. A környezetükben mások is keveset használják azokat, a használatban lévő változatokat pedig mindenki megérti.
2. Nem tartják szépnek őket, így nyelvhasználatukba sem illenek bele, ráadásul archaikusak is.
3. Egy adatközlő valójában használja ezeket a változatokat is, de csak olyan esetekben, amikor a szituáció megkívánja (viccek, tréfás történetek).

A nem nyugat-szlovákiai egyetemista férfi adatközlők válaszait is három csoportba osztottam. Ők azért nem használják az általuk ismert összes változatot, mert:

1. Valaki nem értené meg, mit szeretnének mondani, ezért zavar keletkezne a kommunikációban.
2. A környezetükben mások sem használják ezeket a változatokat.
3. Helytelennek tartják azokat.

A 20–30 év közötti egyetemista nyugat-szlovákiai női adatközlők esetében négy csoportot kellett létrehoznom. Náluk a következő tényezők befolyásolják leginkább, miért nem használják egy adott változó általuk ismert összes változatát:

1. Csak egy változat használata megszokott, a környezetük sem használ mást.
2. Mert a nyelvjárások nem egységesek.
3. A nem használt változatok helytelenek, nyelvjárásiasak, magyartalanok, nem felelnek meg a sztenderd elvárásainak.
4. Néha használják, de csak ha a szituáció megengedi.

A nem nyugat-szlovákiai 20–30 év közötti egyetemista női adatközlők azért nem használják az általuk ismert összes változatot, mert:

1. Csak egy adott változat használatát szokták meg, és a környezetük sem használ mást.
2. A nyelvjárások nem egységesek.
3. Helytelennek, régiesnek, magyartalannak, nyelvjárásiasnak tartják őket.

Lássuk most a férfi pedagógus adatközlők válaszait, akik azért nem használják az általuk ismert összes variánst, mert:

1. Csak egy adott változat használatát szokták meg, és a környezetük is azt használja.
2. Próbálják minden esetben a sztenderd változatot használni, ami egy tanártól elvárható.
3. Helytelennek, nyelvjárásiasnak tartják azokat.

A fentiekben már említettem, hogy ennél a kérdésnél a női pedagógus adatközlőket nem csoportosítottam életkoruk alapján. Ezek az adatközlők három okból nem használják az összes általuk ismert alakváltozatot:

1. Helytelennek, csúnyának, magyartalannak tartják azokat.
2. A leggyakrabban használt változat rögzül, és a környezet is azt használja.
3. Próbálnak választékosan, a köznyelv elvárásainak megfelelően beszélni, ami a diákok érdekét is szolgálja.

A teljes minta tekintetében kortól, nemtől és lakhelytől függetlenül elmondható, hogy az adatközlők által használt változatok kiválasztását a környezet hatása, ill. a szóban forgó változatok vélt „szépsége”, „helyessége”, „magyarossága” befolyásolja. Itt jegyzem meg, hogy a nyelv „szépségére” vagy „csúnyaságára”, azaz esztétikai értékére vonatkozó kérdések sok nyelvész szerint nem a nyelvészetre tartoznak, sőt maga a kérdésfelvetés is helytelen (lásd Kontra 2004: 240, Lanstyák 1997/1998: 17). Arról van inkább szó, hogy az egyes változatok használata milyen kommunikációs helyzetben adekvát. A fentiekben leírtak a kommunikációs folyamat szempontjából azt jelentik, hogy az adatközlők azokat a változatokat használják leggyakrabban, amelyekről úgy vélik, hogy megfelelnek a velük azonos csoportba tartozó beszédpartnerek elvárásainak. Vizsgálataim alapján is igazolódik tehát William Labov azon állítása, mely szerint „a nyelvi változó a csoporthoz való tartozás mutatója, használatát a csoporthoz való tartozás határozza meg” (Labov 1975: 280). A nyelvjárási alakok használata azért szorul háttérbe, mert adatközlőim azokat redundánsnak, a kommunikációt zavarónak tartják. Az adatközlők válaszaik alapján az is elmondható, hogy körükben a sztenderd nyelvváltozat és annak variánsai a legnagyobb presztízsűek, így ezt a nyelvváltozatot tartják követendő példának. Ezeknek a tényeknek igazolniuk kellene azon hipotézisem helyességét, mely szerint az adatközlők a kontaktusváltozatokat megbélyegzik, mert tudatában vannak szlovák eredetüknek, azonban velük kapcsolatban fel kell hívnom a figyelmet egy nagyon érdekes ellentmondásra: annak ellenére, hogy az adatközlők a

sztenderd nyelvváltozatot tartják elsődlegesnek és követendőnek, mégis több kontaktusváltozó esetében a nem sztenderd változatok használatát részesítik előnyben. Ennek két oka lehet. Az egyik, hogy az adatközlőkben nem tudatosul a szóban forgó kontaktusváltozatok eredete, a másik pedig, hogy ezek az alakváltozatok rejtett presztízzsel (vö. Sándor 2002: 74) rendelkeznek a körükben, azaz annak ellenére, hogy saját maguk is megbélyegzik őket, használatuk a kisebbségi nyelvváltozathoz való kötődésüket szimbolizálja. Ha a csoportkommunikáció szemszögéből közelítjük meg a kérdést, akkor azt mondhatjuk, hogy van egy kód, amiről a csoport úgy gondolja, hogy annak használata lenne a legmegfelelőbb, ahhoz különböző okok miatt mégsem tartja magát minden esetben.

Összegzés

Összegzésként elmondható, hogy a felmérésben részt vett értelmiségi adatközlők szerint a nyelvjárási variánsok kiszorulóban vannak a nyelvhasználatból, mivel azok redundánsak a kommunikációs folyamat szempontjából. Ez a tény jól mutatja, hogy a magyar nyelvben használt részlegesen eltérő kódok az egységesülés útján haladnak, aminek legfőbb oka az egy csoportba tartozó beszélők egymásról való pozitív megítélésének a kialakítása. Annak ellenére, hogy az adatközlők elsődleges kódként a sztenderd nyelvváltozatot jelölték meg, használata közben mégis előszeretettel alkalmazzák egy másik kód (a szlovák nyelv) elemeit is. Ennek legvalószínűbb oka, hogy nincsenek tisztában saját kódkeverésükkel, ill. hogy ténylegesen a szűkebb csoport (szlovákiai magyarság) által használt verbális kódot tartják elsődlegesnek. Le kell szögeznem azonban azt is, hogy adataim az adatközlők önbevallásából származnak, tehát valószínű, hogy esetenként nem tükrözik pontosan a valós nyelvhasználatot.

Irodalom

- Borbély Anna–Vargha András 2010. Az l variabilitása öt foglalkozási csoportban. Kutatások a Budapesti Szociolingvisztikai Interjú beszélt nyelvi korpuszban. *Magyar Nyelv* 106. évf. 4. szám. 455–470.
- Károly Sándor 1970. *Általános és magyar jelentéstan*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kiss Jenő 2002. *Társadalom és nyelvhasználat*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kontra Miklós 2004. A kodifikált sztenderd és a magyarországi magyarok. In: Gecső Tamás (szerk.) *Variabilitás és nyelvhasználat*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 174–178.
- Labov, William 1975. A nyelvi változás mechanizmusáról. In: Pap Mária–Szépe György szerk.) *Társadalom és nyelv. Szociolingvisztikai írások*. Budapest: Gondolat. 255–285. http://mnytud.arts.unideb.hu/tananyag/tortsozl/labov-nyelvi_valtozas_mechanizmusarol.pdf (letöltve: 2012. 1. 15.)
- Lanstyák István 1996/1998. Közveleg. Miért kell megtanulnunk a szabálysértés szabályait? In: *Nyelvünkben – otthon*. Dunaszerdahely: Nap Kiadó. 14–16.
- Lanstyák István 1997/1998. Azt hiszem – assziszem – asszem avagy: bűn-e a lazítás? In: *Nyelvünkben – otthon*. Dunaszerdahely: Nap Kiadó. 17–21.
- Lanstyák István 2000. *A magyar nyelv Szlovákiában*. Budapest–Pozsony: Osiris Kiadó–Kalligram Könyvkiadó–MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Lanstyák István 2009. *A magyar beszélt nyelv sajátosságai*. Pozsony: Stimul.
- Lőrincz Julianna 2009. *Nyelvi jelentés és variativitás. Szemantikai alapismeretek*. Komárom: Selye János Egyetem.

- Lőrincz Julianna 2011. Nyelvi variativitás és nyelvhasználat. In: *Kommunikáció – Stílus Variativitás és anyanyelvoktatás*. Pandora Könyvek 24. Eger: EKF Líceum Kiadó. 125–132.
- Sándor Klára 2002. A nyelvi arisztokratizmus alkonya. In: Nyíri Kristóf (szerk.) *Mobilközösség – mobilmegismerés*. Budapest: MTA Filozófiai Kutatóintézete. 67–77.
- Wardhaugh, Ronald 2002. *Szociolingvisztika*. Budapest: Osiris Kiadó.

Melléklet**Kérdőív**

Nem:	férfi		nő
Életkor:	20–30	30–40	40–50
	50–60	60–	
Régió:	Nyugat-Szlovákia		Közép-Szlovákia
	Kelet-Szlovákia		
Iskolai végzettség:	alapiskola		középiskola
	egyetem		

1. Az első kérdés kapcsán öt művelet elvégzésére szeretném megkérni Önt (a műveleteket célszerű egyesével az összes példán elvégezni):
  - a) Húzza alá azokat a változatokat, amelyeket ismer, de nem használ!
  - b) Válassza ki az Ön által használt alakváltozatokat, és gyakorisági sorrend alapján jelölje őket számmal (1 leggyakrabban használt, 2 gyakran használt, 3 kevésbé használt)! A számokat írja a szavak előtti négyzetbe!
  - c) Ha a példák között van olyan, amelyiket nem ismeri, karikázza be!
  - d) Mely változat(ok) az(ok), amely(ek) az Ön által beszélt nyelvváltozatban már kiszorulófélben van(nak), kevesen használják (öket)? Tegyen mellé(jük) felkiáltójelet!
  - e) Ha van olyan változat, amelyet ismer, de nincs a lehetőségek között, tüntesse fel a megfelelő sorban!

1.	öt	ötet	ötít	ütít	itet
2.	vigyázz	vigyázzál	vigyá	vigyázzá	
3.	sparhelt	sporhelt	sporhejt	sparherd	
4.	bukti	bukta	bukli	buchti	
5.	karalábé	karalábi	karelábi	karaláb	
6.	konténer	kontajner		kontáner	
7.	hamarabb	hamarább		hamarébb	
8.	marokszám	marékszám		maríkszám	
9.	söprű	seprő		seprű	
10.	penészes	peníszes		pilisznyes	
11.	federáció	föderáció		federácia	
12.	infarkt	infarktus		infart	
13.	itt	itten		ittend	
14.	rögge	regge		reggel	
15.	bágerista	bágrista		bágriszta	
16.	fürünni	fürödni		fürdeni	
17.	most	mostand		mostan	
18.	jogurt	joghurt			
19.	evidencia	evidenció			

20.	motorka	motor
21.	sunka	sonka
22.	szklerózis	szkleróza
23.	szöcske	szecskú
24.	muszka	muslica
25.	kolektív	kollektíva
26.	archeológ	archeológus
27.	zacskó	acskó
28.	zidén	idén
29.	konkurencia	konkurenció
30.	lapocka	lapicka

2. Az Ön által kiveszőben lévőknek ítélt változatokat véleménye szerint régebben többen és többet használták? Miért?

---

3. Miért nem használja az Ön által ismert összes változatot?

---

4. Véleménye szerint miért szorulnak ki bizonyos szavak a nyelvhasználatból?

---

5. Jónak tartja, hogy a kiszoruló szavak eltűnnek a beszédből?

---

6. Döntse el, ugyanazt jelenti-e a két szóalak? Írjon egy-egy rövid mondatot mindkettővel!

löttyög – lüttyög:

---

felbukkan – felbukkanik:

---

bepattan – bepattanik:

---

dupláz – duplázik:

---

kurz – kurzus:

---

desszert – dezert:

---

diplom – diploma:
